

Ғафур Ғулом
номидаги
бадний адабиёт
нашриёти
ТОШКЕНТ
1967

Нашрга тайёрловчи
ПОРСО ШАМСИЕВ

Эй чарх, не даврларки даст эттинг,
Даврингда муҳаббат аҳлини маст эттинг,
Ҳаркимники, оламда забардаст эттинг,
Охир ажал илгида ани паст эттинг.

Тариқ фаносида муфаррад ва фано тариқида мужаррад, жаҳондаги паҳлавонларнинг паҳлавони жаҳони ва паҳлавонлиғ жаҳонининг жаҳон паҳлавони, сурат ва маънида бешабиҳ ва беназир, яъни паҳлавон, шамсул-миллати вад-дин Муҳаммад куштигир сийрат ва суратида.

Паҳлавоннинг насабида саъдат шарафи бор, аммо чун тағойиси Паҳлавон Абусаидким, замоннинг паҳлавон ва мусаллам куштигири эркондур ва Паҳлавон кичик ёшлиғ эрконда ул фанда кундин-кунга андин ғариб осор ва ажиб намудорлар зоҳир бўлур эркондур. Андоқки, оз фурсатда жамиъ абнойи жинс борини мағлуб қилиб, бориға фоиқ ва ғолиб келибдур. Чун рўзгор ҳарунлиғидин ва лайлу наҳор буқаламунлиғидин Паҳлавон Бусаид ҳаёт вадиятин муқтазойи ожилға топшурубдур. Паҳлавон истиҳқоқ била паҳлавонлиқ сартакиясига ўлтурубтур ва бу тойифа сарҳалқалигин тавъ ва рағбат била қабул қилибдурлар. Невчунки ул агарчи куч ва забардастлиқда замонининг мунфариди эркондур, аммо куштидонлиғ ва забардастлиғда ҳам андоқ экондур ва бу тойифадин бу ўтган тўрт-беш юз йил, балки минг йилда анингдек ҳеч ёд бермайдур ва нақл қилмайдур. Бовужуду улки, ўз фанидаки, кушти бўлғайким, шухрати

ул исм биладур ва онча якфанлиқда ва мардум афканлиқда кичик ёшлиқ эркондурким, шогирд куштигир эркондур ва бу фанда не варзиш қилур эркондур. Чун қобилияти баланд тушгандур ва мулоямати табъи борча фунунға муносиб ва баҳраманд воқеъ бўлгондур — кўп фазойил ва камолот ҳам касб қилгондурким, замон аҳли борчада Паҳлавонни му-саллаам тутар эрдилар.

Ул жумладин адвор ва мусиқий илмидурким, чун лаҳ-жаси ва ҳусни савти хўб экандур ва усули мазбут ва ҳара-коти ва саканоти марғуб. Ул дақиқ фанда кўшиш ва саъй кўргузуб, дахли том ва маҳорати молокалом топиб эрди ва дилкаш нақшлар ва амаллар ва дилписанд қавллар ва ға-заллар тасниф қилур эрди ва хўб айтур эрди. Андоқки, эшитган хавос ва авом хушҳол бўлмоқда беихтиёр ва ўр-ганмақда беқарор эрдилар.

Ул асрнинг бу фанда моҳирлари мисли: Устод Муҳам-мад Хоразмий ва Мавлоно Нуъмон ва Мавлоно Соҳиб Балхий ва Шайх Сафойи Самарқандий ва Хожа Юсуф Андижонийдек кишиларнинг таснифоти муқобаласида иш-лар ясабдур; ва нақш ва суфия ва амал ва қавл ва жир чор-зарблардек ва чун ўзи аларнинг кўпидан ҳам хушгўйроқ ва ҳам хушхон эрмиш, ишларининг шуҳрати кўпроқ воқеъ бўлур эрмиш.

Машхур амалларидин бири «чаҳоргоҳ» амалидурки, Мавлоно Тўти ...нинг ул шеъриниким, матлаи будур:

Соқие, де рафта ҳасту аҳволи фардо нопадид,
Хешро имрӯз хуш дорему фардору кӣ дид?

ким, Мир Бузург Тирмизий отиға боғлабдурким, бағоят хушоянда ва мулойим эшитилур ва далил буким, Хуросон мулкида, балки Самарқанд ва Ироқда ҳамул ишни билмас гўянда йўқтур, балки ғайри гўянда дағи беҳад ва ҳаср халойиқнинг ёдидадур. Яна «сегоҳ» амалидурким, Мав-лоно Хисравийнинг шеъриға боғлабдур ва матлаи будур-ким:

Эй зи тоби оразат шамъе ба ҳар қошонай,
В-эй асири пурхами зулфат дили девонай.

ким, Бобир отиға боғлабтурки, ул дағи бағоят муассир ва

хушоянда ишдур. Яна «сегоҳ» амалидурки, Мавлоно Ко-тибийнинг ул шеъриниким, матлаи будурким:

Ғаҳ теги ту дар қатли аҳли дид барояд,
Ба як мушоҳада мақсуди сар шаҳид барояд.

Бу ишни боғламоқдин ғарази бу матлаъ эрмишким:

Маноли Котибӣ аз шомӣ ғам ки субҳи саодат
Ба юмни давлати Султон Абусаид барояд.

ким, Султон Абусаид мирзо отиға боғлабтур, ниҳоятдин ташқари дилпазир иш тушубдур.

Ва улким, Султони соҳибқирон хизматиға мушарраф бўлди, Машҳаддин «тегди ғизол» шаъбасида ул ҳумоюн ҳазратнинг исмиға ўзининг бу шеъринки:

Ончо ки бар дарғаҳат рӯи ниёз овардаем,
Рӯи дил дар қаъбаи иқбол боз овардаем

амал ясаб эрди ва бозгўйида бу икки байтин боғлаб эрди ва инсоф оламида бу икки байтдек оз айтибдурки, мамдуҳнинг бешинчи отасиға зикр бўлмиш бўлғайким:

Султон Хусайн хисрави ғозӣ ки мисли ў
Ҳаргиз набуда дар садафи рӯзгор дур.
Шоҳ аст шаҳриёр падар бар падар ки ҳаст,
Мансур Бойқарон Умаршайхи бин Темур.

Бу амалда баса мақомот ва шааботе дарж қилиб эрди-ким, таърифдин мустағнидур ва асру дилпазир ва бағоят беназир боғланиб, яна ишлар ҳам мисли: «қавл» ва «ғазал» ва «чорзарб»дек ва «савт» ва «нақш» худ беҳадду адд боғ-лабдурки, халойиқ орасида машҳурдурки, борчасин дарж қилилса мужиби итноб бўлур.

Ва шеър ва муаммо бобида илмий ва амалийсида Паҳ-лавон соҳиб вуқуф ва жалд эрди, ул навъким, замон шуа-росининг юзидин бириға онча шуур ва вуқуф йўқтур ва аксар назм аҳли ҳар навъ шеър айтсалар эрди — Паҳлавон назариға еткурурлар эрди ва анинг ислоҳ ва тағйир ва табдилин қабул қилур эрдилар ва ўзининг дағи шеър ва

муаммо фаннида табъи мулойим эрди. Андоқки, бу матлаъ Паҳлавоннингдурки:

Гуфтамаш: «Дар олами ишқи ту корам бо ғам аст?»
Гуфт хандон зери лаб: «Ғам нест, кори олам аст».

Ва «Куштигир» тахаллус (қилур эрди) ва бу табънинг тахаллуси асру хўб воқеъ бўлбтурки:

Аз хаёли печтоби кокули мушкини ў,
Дуди дил бар фарқи «Куштигир» ҳамчун парчам аст.

Муаммо тариқида худ мухтариъ эрди. Жамъики муаммо айтурлар, баче захмат била бир байтдин ё бир рубойдин бир исм ҳосил қилурлар. Паҳлавон устод абъётидинким, қойил муаммо қасди қилмаиш бўлғай, табъи ўзи била исмлар пайдо қилиб эрди ва бу кўп воқеъ бўлбтурким, ҳоло ушшоқ орасида бор. Ул жумладин, ҳазрати Хожа Ҳофиз Шерозийнинг девонининг бурунги ғазалининг матлаидинки, бағоят машҳурдур, «Али» исм чиқорибдурки:

Ало ё айюҳас-соқӣ, адир каъсан ва наввилҳо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушкилҳо.

Ҳам Хожа Ҳофиз бу матлаидинким:

Ҳолиё маслаҳати ҳеш дар он мебинам,
Ки кашам рахт ба майхонаву хуш биншинам.

«Амин» исм ҳосил қилибдур. Бу байтдинким:

Ганци зар гар навбад ганци қаноат боқист,
Он ки он дод ба шоҳон ба гадоён он дод.

«Тақий» исм ҳосил қилибтурур.

Ва яхши рубойлари ҳам бор. Хоҳ бир маҳалда биров учун айтгон, хоҳ бировнинг руқъасига жавоб юборган. Баъзи ёронлариға бу рубойни битиб юбориб эрдиким:

Гар чон ачалам зи тани ношод барад,
Ҳошо ки маро меҳри ту аз ёд барад.

Хоҳам ки шавам хок маро бод барад,
Бошад ки ба сӯи Астаробод барад.

Ва ҳам баъзи мухлис ва муътақид ёронлари руқъаси жавобида айтиб эрдиким:

Аз оҳун роми худ фаромӯш макун,
В-аз сайде ки роми худ фаромуш макун.
Ҳарчанд ки бошад — фаромӯшкорӣ,
Аз сари ғуломи худ фаромӯш макун.

Ва мулойим қитъалари ҳам бор. Ул жумладин бири будурким, жўйи «Султоний» ёқасида Паҳлавон бир лангаре бунёд қилибдурки, анинг таърифини қилмоқ — қуёш равшанлиқға ва майни мастлиқға таъриф қилгондекдур ва бир қатла Султони соҳибқирон овдин қайтгонда ул такияга тушубдур ва Паҳлавон ҳозир эрмас эркандур. Бу жиҳатдан бағоят мутараддид ва мутаассир бўлбтур. Ул маҳалда узр учун бу қитъани айтиб эрдиким:

Такъяи моро шараф бигузашт аз чархи барин,
По ба рӯ афканда соя сояи парвардигор,
Гарчи гардун атласи худ кард пойандози шоҳ,
Кош ман мебудамӣ то қони худ кардӣ нисор.

Дағи яхши сўз маснавийси ҳам борки, назм аҳлининг мутаайинлариға ул навъ абёт воқеъ бўлмайдур. Ул жумладин будурким, паҳлавон Пирий куштигирким, Паҳлавони номурод умрин анинг тарбиятиға сарф қилди ва назари бу эрдиким, қаригон чоғдаки, ул жаҳон паҳлавони куштигир бўлуб, Султони соҳибқирон матбуъ табъ надими мажлиси ва паҳлавон фарзанди муниси ва шамъи мажлиси бўлғай ва ул бевафолиқ қилиб, Паҳлавондин айрилди ва Паҳлавон номуслиқ ва ғайратлиқ жигархор киши эрди ва андуҳдин кўнглада сўз ва баданида гудоз эрди, аммо мутлақ ҳеч кишига изҳор қилмас эрди. Аммо ҳеч навъ махфий сирри ва рози йўқ эрдиким, бу фақирдин яшурун бўлғай. Андоқки бу фақирнинг ҳам андин. Алқисса, қаригонининг шарҳида ва паҳлавон Пирийнинг бу қаригон чоғда умрдек бевафолиқ бобида маснавий айтибдурки, бу фақир абъётин беш байт ва ўн байт айтур маҳалда ўқур эрди, бирнеча байт сабт қилилди ва ул абёт будурким:

Чу бар чарх равшан шавад ҳоли ман,
Ба сад дида гиръяд бар аҳволи ман.

Маро бор будӣ гули навшукуфт,
Дареғо ки боди хазонаш бирӯфт.

Ҳама умр тухми беҳи коштам,
Чу вақти баромад набардоштам.

Зи он талх шуд зиндогонӣ маро,
Ки пири фиканд аз ҷавонӣ маро.

Кунун ман на он шерн занҷириям,
Бадар бурда ҳам зи ғам пириям.

Ба хурди падар тифл аз он парварад,
Ки то дар бузургӣ ғам нахӯрад.

Зи он дар ҷавонӣ бор оядаш,
Ки дар аҳди пирий ба кор оядаш.

Маро пири он навъ охир фиканд,
Ки ҳечам ҷавонӣ нашуд судманд.

Бу маснавий ниҳоятин подшоҳ дуоси била хатм қилиб-
дур ва ҳол аҳли бу абётдин маълум қилурларким, Паҳла-
воннинг табъида не миқдор дарди ҳол чошниси бор экан-
дур.

Яна санойи ва аруз қофиясида ҳам кўп соҳиб вуқуф эр-
ди. Дағи қироат илмин ҳам яхши билур эрди ва хўб мах-
раж ва тажвид била қуръон ўқур эрди ва гоҳи ҳуффодин
қироат бобида сўрар эрдиким, алар жавобидин ожиз бўлур
эрдилар ва Паҳлавондин истифода қилур эрдилар.

Яна нужум илмин онча билур эрдиким, ҳар мавлид
учун ройижаи толеъ битийолур эрди.

Яна тиб ва ҳикматга кўп мулоямати бор эрди. Мавлоно
Қутби одамдинким, бу мулкнинг мутаайин табибидур —
бу фанни касб қилур эрди. Мавлоно Улоул-мулк табиб била
Мавлоно Абдуссаломки, беназир муолиж эрди — Паҳлавон-
га мусоҳиб эрди ва дойим бу фан баҳсида ва гуфту шунуф-
тида алар Паҳлавон сўзиларин мусаллам тутуб, муолажа-
ларин ҳам таъриф қилур эрди ва асҳобидин ҳарқайсиға

мараз тори бўлса эрди, кўпи ул эрдиким, ўзи муолажа
қилур эрди...

Яна фикҳ илмида ибодотдин фаройиз ва сунан ва во-
жибот ва мустаҳаббот ва бу ибодотга мувофиқ адбияким,
кўпрак фуқаҳо ва зуҳҳодға мазбут ва маҳфуз эмас, Паҳла-
вонга мазбут эрди.

Ва устод абётин: маснавий ва қасида ва ғазал ва ҳар
синф шеърдин хўб ва ҳам кўп ёдида эрди. Андоқки, ҳар
маҳалда ҳар навъ муносиб назмлардин ширин иборот ва
такаллум била ва баъзи маҳалда рангин алҳон ва тараннум
била андоқ адо қилур эрдиким, аксар мажлиб ҳуззориға
насридин хабар ва назмидин асар воқеъ бўлуб, риққатлар
даст берур эрди ва кўп машойихлар ва аҳлулло ва дарвеш-
лар мажлисиға баҳраманд ва хизмат ва мулозаматларидин
сарбаланд ва аржуманд бўлуб, шарафи қабул топиб, ва ба-
се ҳар сифатдин аҳли тариқ паҳлавонлар ва улуғ кишилар-
га шойиста хизмат қилиб, қисватлар ҳавола қилиб эрди-
лар. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло анга қобилият каромат қилиб эр-
ди. Ҳар навъ ишга хотир мутаважжиҳ қилса эрди — ул
навъ дахл қила олур эрдиким, ул фан аҳлининг моҳирлари-
ға мустаҳсан тушгай ва бир навъ қабулиятни анинг зотида
халқ қилиб эрдиким, ҳар навъ халойиқ била ихтилол қил-
ғоч, аларнинг кўнглига матбуъ ва табъиға маҳбуб эрди ва
писандида атвори беғоят ва ҳамида ахлоқ ва шиори бени-
ҳоят, мизожидида базл ва сахо ғолиб, ва табъида шафқат ва
раҳо муфрит, улуғларға зотий ниёзмандлиғ ва хизмат ва
кичикроқ нотавонларға расми меҳру шафқат ва сарпай-
вандлиқ ва мутавасситул-қолларға иши мулоямаат ва хўб
забонлиқ ва фуқаро ва масокинға варзиши мувофақат ва
нафърасонлиғ. Кечароклик ва кундузлик йигирма тўрт
соатда Паҳлавоннинг такъясида хоҳ сафарда, хоҳ ҳазарда
табх иштилоғилидин фароғат йўқ эрди, турлук-турлук аъ-
има эрди. Андоқки, бу неъмат ва ағзиядин фуқаро ва ма-
сокин ва муқим ва мусофир маҳзуз эрдилар. Ағниё ва аҳли
тамкин ва озодалар ва шоҳзодалар ва акобир ва ашроф ҳам
баҳраманд эрдилар, ҳаттоким, султонус-салотин ҳам етгач,
бу мазкур бўлғон аътималар ҳам тортилур эрди ва етмаса-
лар эрди — Паҳлавоннинг ушоқлари кўтариб тоғға элтур-
лар эрди ва агар, элтмасалар эрди — юқоридин киши ке-
либ, тилаб элта борурлар эрди ва ашриба ва фавокиҳ ва
ҳалвиёт ҳамул аътимага яраша муқаррар эрдиким, торти-
лур эрди ва ҳар тарафдин келган фуқаро ва ғурабо ва акса-
раш ўн кун, балки бир ой-икки ойғача таваққуф қилса-

лар эрди — бу маъкулот аларнинг илайига кулфатсиз, балки икки-уч қатла тортилуру эрди ва улоғлариға арпа ва сомон, улоғлар ва ўзларига ораста маскан ҳам тайёр эрди. Ва бу халойиқдин кўпи андоқ эрдиким, борур чоғларида Паҳлавон мурувват ва карамидин йўл харжиси ва баъзи дарвешона либослар ва табаррукларға ҳам мустафид бўлуб эрдилар. Жамии аҳли туруқ ўзларини Паҳлавоннинг фотиҳа ва такбириға еткурмағунча ўз тариқларида ишлари татмом бўлмас эрди.

Борча содот ва машойих ва уламо ва фуқаронинг маҳбубул-қулуби эрди, ва подшоҳ эшигида аркони давлатдин олийшон бекар ва олиймакон ичкилар ва судур ва сойир халойиқға Паҳлавоннинг суҳбати нафрўз ва байрамча бор эрди, ҳаттоки султонзодалар тиламас эрдиларким, бир лаҳза онсиз бўлмағайлар эрдиким, подшоҳзодалардин нечаси муътамад отланиб, Паҳлавоннинг такъясига бориб, суҳбатлиге қилғайлар эрди. Ул дағи борчасиға лойиқ хизматлар қилиб, суҳбатлар тузатиб, неъматлар тортиб, созандалиғ ва гўяндалиғ буюруб, самоъ ва рақс қилиб, аларни хушҳол ва мунбасит узотур эрди.

Ва султонус-салотиннинг ғариб шафқат ва улфати ва ажиб иноят ва нисбати Паҳлавон борасида бор эрди. Ҳеч суҳбат тиламаслар эрдиким, Паҳлавондин айру қилғайлар. Борча мажлис ва маҳфилда Паҳлавон ҳозир эрди ва суҳбатнинг хушлуғиға боис эрди.

Ва шеър ва муаммо ва мусиқийки, суҳбатнинг мужибни нишот ва инбисотидур, чун Паҳлавоннинг борчада вуқуф ва даҳл ва тасарруфи зоҳир, балким ул фунунда аҳли фандек моҳир эрди — суҳбатнинг юзи Паҳлавонға эврур эрди. Ва султонус-салотиннинг надими мажлис ва аниси анжуман ва хилвати ва ҳар розда маҳрами ва ҳар ҳолда ҳамзабон ва ҳамдами эрди. Такалуфсиз ва муболағасиз подшоҳдин гадоғача ва аҳлуллодин яҳуд ва тарсоғача Паҳлавонни севмас ва тиламас киши йўқ эрди.

Субҳоналло, юз минг ҳамд ва сипос ва санайи беҳад ва қиёс ул қодир сунъигақим, ҳар бандасигақим, бир овуч туфроқдин халқ қилибдур, мунча қобилият ва қабулият ва ахлоқи ҳамида ва атвори писандида ва зоҳир юзидин мунча фазлу камол ва маъни тарафидин мунча важди ҳол бера олурким, бир жаҳон халқин мулоямат била сайд ва бир олам аҳлин занжири иродати била гирифтори беқайд қилғай.

Алқисса Паҳлавоннинг борча навъ ишларининг хушлуғи баёнида ва ҳар тавр сийрат ва суратининг дилкашлиғининг шарҳида забонварлар тили қосир ва дostonгустарлар нутқи ожиздур.

Қирқ йилға яқин бу фақир била мусоҳиби жоний ва маҳрами рози ниҳоний эрди. Фалокат айёмидин зоҳир юзидин таайюн ва иститоат замониғача кўпрак авқот била экандур. Биз иковдин — иков ҳар кўйда югурган, ўзни ҳар аҳли дил шарафи мулозаматиға етурган. Анинг рифқу мувофақатин не тил билан тақрир қила олғаймен ва не қалам таҳрири била баён қила олғаймен.

Мундин ўтмаски, қирқ йил бир менингдек худрой ва бесарупой ошуфтасори паришон рўзгор киши била мусоҳиблиқ қилғайки, хотирға келмаски, андин хотирға ғуборе ўлтирмиш бўлғай ва кўнгулға етмаски, ҳаргиз андин кўнгулға озоре етмиш бўлғай, балки андоқ нисбат қилмиш бўлғайким, кундин-кунга муҳаббат риштаси маҳкамроқ ва маваддат қонда ва тариқи муаккад ва мустаҳкамроқ бўлмиш бўлғай ва ҳол улким, етмиш икки фирқа била маошии ушбу наҳаж била воқеъ эрдиким, ҳар киши анинг мулояматин ўз ҳолиға мулоҳаза қилса эрди — хаёлиға бу келур эрдиким, андин махсусроқ ва мулойимроқ ёри ва мусоҳиби йўқ эрди эркан.

Анинг зеҳн ва закоси латофатидин ва ҳофизаси тезлиги ва зарофатидин бир неча калима хотирға келур; адо қилмоғи холи аз муносабате эмас. Султон Абусаид мирзо замонидақим, Хуросон аҳли Самарқанд аҳлиға асир эрдилар ва ҳар навъ зулм ва тааддики, алардин воқеъ бўлса бу асирлар мутеъ ва фармонпазир.

Бу фақирни айни ифлос ва фалокат ва сарнавиш ва ранжуриш Машҳад сори тортиб элтти ва анда етгандин сўнгра мафосил марази тори бўлуб, бир гўшада йиқилдим. Иттифоқо Паҳлавон хизматлари ҳам ул айёмда Машҳадда эрди. Бу фақирнинг ҳолидин хабар топғондин сўнгра ҳар кун қадам ранжа қилиб, улча қондаи шафқат ва ёрлиғ ва тариқи муҳаббат ва ғамхорлиқ бажо келтурур эрдилар — ангачаки мараз дафъ бўлди. Ва Мавлоно Абдуссаллом Шерозий раҳимаҳуллоҳки, ул замоннинг моҳир ҳақими ва ҳозиқ табиби эрди — бу заифға муолиж эрди. Андоқки, атиббо даъбидурки, мариз мизожида маразин зойил қилғондин сўнгра чун адно хилт жилд тахтида қолур — таралдуд ва далк буюрурларки, ул маводни таҳлил била дафъ қилғай — ул дағи бу фақирға буюруб эрди. Паҳлавон меҳ-

рибонлиқ ва шафқат юзидин ҳар кун иёдатимга келур эрди ва далк ходимлиғи ва тариқин чун киши андин яхшироқ билмас эрди ва ўзи ҳам ҳақим шева киши эрди — илтифот қилиб, ул амрға иштиғол кўргузур эрди. Қазоро, бир кун-ким, саҳари фақир бу шеърни айтиб эрдиким, матлаи бундурким:

Ҳар қаён боқсам юзумга ул қуёшдин нур эрур,
Ҳар сори қилсам назар ул ой манга манзур эрур.

Ва бу шеър етти байт эрди ва мусаввида қилиб жайбимга солиб эрдим ва ҳануз кишига ўқумайдур эрдим ва кўрсатмайдур эрдим.

Паҳлавон илтифот юзидин маъхуд дастури била эгнимни тутар эрди, муқаддима бунёд қилдиким:

— Сени бу кун дерларким туркча шеърни яхши айтурсен ва туркча назм айтур элдин эшитиб, бизга бу сўзни мусаллам тутарлар. Бизнинг бир саволимиз бор.

— Жавоб берай, сиз бори саволингизни айтинг.

Деди:

— Саволимиз будурки, туркигўй, шуародин улча шеърлари рўзгор сафҳасида сабтдур, қайси яхшироқ айтибдурлар? Ва сенинг ақиданг анинг яхши айтмоқиға борур, сен бегонурсен?

Фақир дедим:

— Борча яхши айтибдурлар, мен бегонурмен.

Паҳлавон деди:

— Сен такаллуф ва қасри нафсни қўй, воқеъ юзидин сўз айтки, буки, борини бегонурмен, дерсен, борча худ бирдек эмас, албатта, тафовут бор.

Фақир айттимким:

— Мавлоно Лутфий ҳоло мусалламдурлар ва бу қавмининг устоди ва маликул-каломидур.

Деди:

— Нечук Сайид Насимий демадинг?

Фақир дедим:

— Хотирга келмади ва бар тақдир келмок, Сайид Насимийнинг назми ўзга ранг тушубдур, зоҳир аҳли шуаросидек назм айтмайдур, балки ҳақиқат тариқин адо қилибдур. Бу саволда сенинг гаразинг мажоз тариқида айтур эл эрди.

Паҳлавон эътироз юзидин киноятимиз дедиким:

— Раво бўлғайки, Сайид Насимий борида Лутфий назмини писанд қилғайсен ва ҳол улким, Сайид Насимийнинг

назми зоҳир юзидин мажоз тариқиға шомилдур ва маъни юзидин ҳақиқат тариқиға — ва юқори битган байтни ўқудиким, фақир бу саҳар айтиб эрдим. Чун матлаъни ўқуди, ўзга абъётин ҳам мутаоқиб баён қилди ва тахаллусиким, бу навъ воқеъ бўлбтурким:

Ҳар Навоий сиймбарлар васлин истаб кўрса ранж,
Иўқ ажаб, невчунки хом этган киши ранжур эрур.

Навоийни Насимийға тағйир бериб ўқуди ва филвоқеъ бу байтда Навоий лафзидин Насимий лафзи муносиброқдур ва фақир мутаажжиб бўлдум. Оҳистароқ илгимни жайбимга элттим ва мулоҳаза қилдим: ўзум битиб жайбимга солгон мусаввидада мавжуд эрди ҳайрат, ва таажжубим ортти. Ва Паҳлавон ҳамул айтган сўзни иода қиладур эрди ва ул шеърнинг абъетин муқаррар ўқур эрди. Ва бу фақир бетаҳаммул бўлуб сўрдумким ул иш кайфиятин маълум қилғаймен. Ул ўзин йироқ тутти ва ўз сўзида русух кўпрак зоҳир қилди. Фақир муболаға қилгон сойи Паҳлавон ҳам муболаға кўргузди. Зарурат юзидин сўрдумким:

— Бу шеърни қачон ёд қилиб тутуб эрдинг?

Дедиким:

— Ун икки йил бўлғайки, Бобир мирзонинг мажлисида бу шеър ўтар эрди, менга бағоят хуш келди, битиб олиб ёд туттум.

Бори ҳар ҳол била букун ўтти, ул такъясига борди. Тонгла ҳамул дастур била яна келди, яна суҳбат бўлди, яна бу сўз ораға тушти. Яна фақир сўрдум ва илҳоҳ қилдиким, бу иш кайфиятин маълум қилғаймен. Бу қатла худ дедиким:

— Ул вақтки, мен бу шеърни ёд туттум, куштигирлардин ҳам нечаси бор эрдилар ҳам ўргандилар,— деб учтўрт пиёда сорт куштигирники, анинг била келиб эрдилар, тилаб дедиким: «Ўқунг, андоқки менинг била ўрганиб эрдингиз». Алар дағи пайдарпай равон ўқудилар. Фақирға таажжуб устига таажжуб воқеъ бўлди ва Паҳлавон сўзи сидқида муболаға қилур эрди. Агарчи муболаға ҳожат эмас эрди, невчунким, сидқи даввосида неча тонук ҳам ўткарди.

Оқибат андоқ маълум бўлдиким, эгнимни улайдурғонда жайбимда қоғоз кўрубтур, оҳисталиқ била ул қоғозни чиқориб кўрубтур ва маълум қилибдурки, ушбу яқинда

айтилгон шеърдур. У қоғозни очуқ ёнида қўюбдур ва ёд тутубдур ва чирмаб, жайбимга солибдур. Ҳамул замон бўлгон сўзларни орага солибдур. Оқшомки, такъясига борибдур, куштигирларига таклиф била ўргатибдур ва буюрубдурки, эҳтимоми тамом била такрор қилибдурларки, равон ўқур чоғда равон ўқугайлар.

Паҳлавоннинг ул навъ ғариб ишлари ва ажиб зарофатларики, таъьга мужиби таажжуб ва ақлга боиси таҳайюр бўлғай — кўп эрди.

Ва бу фақир Астарободдин анга бир руқъа битиб эрдимким:

Дар силсилаи фақр ба иршоди туем,
Дар шому саҳар ҳамеша бо ёди туем,
Дар доираи фано ба авроди туем,
Яъне ки яtimi Неъматободи туем.

Паҳлавон жавоб битган руқъада бу рубойни битиб эрдиким:

Э, Мир, ту пиру мо ба иршоди туем,
Доим ба дуоғуию бо ёди туем,
Ин шаҳр ба ту хуш асту мо бо ту хушем,
Мурдему хароби Астарободи туем.

Султон соҳибқирон асари иноятинин ва маҳзи тарбиятинин Паҳлавоннинг иши улуг бўлди. Андоқки, улуглуқга таъзим қилурлар эрди ва истихқоқи бор эрди ва Неъматободдаким, анинг такъясин эрди — подшоҳ давлатидин юзга яқин куштигир яна мунча ҳамдин ортуқ сойир худдом Паҳлавон хизматида бор эрдиларким, юзча куштигирдин ўн-часи талабқаш ва йигирмага яқини қадаргир ва жалди навхостаким, борча маърақада тутарлар эрди. Ҳаттоким, салотин замонида ҳам яна ўн-ўн беш созанда ва гўянда ва хонандаким, ул силсила аҳлидин ҳечқачон ҳечқайсиға даст бергани маълум эмас. Ва мунга яраша борча тартиб ва одоб ва таъзин ва асбоб муҳайё эрдиким, баяк бора Паҳлавоннинг ушоқлариндин бири бу фақир қошиға изтироб била югуруб келдики, Паҳлавонға бевосита ғашини воқеъ бўлубтур ва хуши зойил бўлуб, беҳуд йиқилибдур, сизга хабар қилдуқки, табиб юборгайсиз. Фақир филҳол Мавлоно Абдулҳай била Мавлоно Нуриддинким, ҳозир эрдилар, таъжил била юбордим. Алар бошиға етгунча Паҳлавон худ ўзга олам

азиматиға оёқ урган экандур. Атиббо бир замондин сўнгра Паҳлавон мотамидин ғамзада бўлуб, юз дарду ҳасрат била қайтиб келдилар.

Бу ҳолдин султони соҳибқирон мизожига ғариб андуҳ ва изтироб тушуб, ғоят ҳузни ва малолатдин талх-талх шўроба тўкуб, ҳой-ҳой йиғлади ва шаҳзодалар дағи ушбу дастур била мотам амриға муртакиб бўлдилар ва аркони давлатдин олий миқдор умароин завил — иқтидор ва вузаро ва соҳиб тамкин ичкилар ва хусусият оийн гулчеҳралар ва сойир эшик аҳлики, борча Паҳлавонға ёр ва ҳаводор эрдилар, беихтиёр сўгворлиқ расмини бажо келтуруб, ўзни мотамий туттилар ва шаҳр аҳолисидин содоти олийшон ва уламон олиймакон ва машойихи изом ва қузоти киром ва хавос ва авоммажмуи таъзият тутуб, либосига тағйир бериб, марсия ва тарихлар айтиб, дайинини ўзларига иқрор қилдилар, балки ҳарбири бошқа-бошқа ўзларин соҳиб азо кўргузуб, ошуб ва шайн зоҳир қилдилар. Ва зарофат осор шуаро ва диққат шиор зурафоки, Паҳлавоннинг борча вақт мусоҳиби эрдилар ва ҳақиқат маоб аҳли тариқ ва тариқат интисоб аҳли таҳқиқ, Паҳлавон дойим аларнинг хизмат ва дилжўйлиғиға иштиғол кўргузур эрди — борча малул ва гиръён ва ул мотамдин паришон ва бесомон бўлдилар ва теғрасидағи ёри ушшоқ ва мулозимлар ва ҳамнишин ва сойир фуқаро ва масокин «вовойло, вомусибато!» ниқобин фалаки асирға тортиб, навҳалар ва нудбалар кўргуздилар.

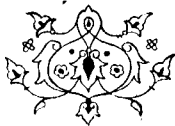
Ва султони соҳибқирон Паҳлавоннинг мадфанин Неъматобод ичидаким, Паҳлавон учун ясагон ер эрди — таъйин қилдилар ва анда дафн қилдилар. Ва подшоҳона жашин тузуб, азим ошлар бериб, хатм қондасини бажо келтурдилар.

Чун ҳазрати махдумий Шайхулисломий қаҳфул-аномий Мавлоно Нуриддин Абдурраҳмонил-Жомий... дин бир йил сўнгра Паҳлавон ҳамул ҳазратнинг пайравлиғиға бу фано танғнойидин бақо гулшани фазосиға хиром кўргузди ва ул ҳазратнинг Паҳлавон била бениҳоят илтифотлари ва беҳадду ғоят махсус мулоямат ва ҳолатлари бор эрди, фавтнинг тарихи ғариб услуб била воқеъ бўлубдурким, фавтларининг тарихи бўлур:

Муҳаммад Паҳлавони ҳафт кишвар,
Ки дар даҳраш навбад ақрону амсол.
Сару сарҳалқан аҳли тариқат,

Ки рафт аз қайди гетӣ фориғул-бол.
Зи баъди қутби олам орифи Ҷом,
Ки ӯ маҳдуми даврон буд аз иқбол.
Пас аз соле сӯи ҷаннат хиромид,
Аз ин дерина дайри мухталиф ҳол.
Агар пурсад касе таърихи фавташ,
Бигуям «Баъди маҳдуми ба як сол»!

.....

ҲОЛОТИ ПАҲЛАВОН МУҲАММАД

- 1) *Кушти* — кураш тушиш; куштигир — кураш тушувчи полвон; куштидонлиғ — кураш усулини биалиш.
- 2) *Адвор ва мусиқий илми* — композиторлик ва музикашунослик билими.
- 3) Эй соқий, қиш кетди-ю, эртаги аҳвол номаълум, ўзимизни бугун хурсанд қилайлик, эртани эса ким кўрган?
- 4) «Чеҳранг тобланишдан ҳар бир хонага шамъ пайдо бўлади, девоналар дили қатма-қат сочинг асиридир».
- 5) «Гоҳо тигинг ошиқлар қатли учун чиққанда, бир мушоҳада билан юз шаҳиднинг мақсади ҳосил бўлади».
- 6) «Котибий ғам тунидан нолима, Абусаид давлати баракатидан саодат тонги отиб қолади».
- 7) «Даргоҳингга ёлвориб билан юзланганимда, кўнгила юзиви иқбол каъбасига йўналтирган бўламан».
- 8) «Айтдим: ишқинг оламида ишим ғам биландир.
Лаб остидан кулиб деди: ғам йўқ, олам ишидир».
- 9) «Унинг буралган мушкли кокили хаёлидан кўнгила дуди «Куштигир»нинг боши устида худди туғ бошидаги қора нишондир».
- 10) «Эй соқий, косани айлантир ва нўш қил, дастлаб ишқ осон кўриниб эди, бироқ мушкли тушди».
- 11) «Ҳозирда ўзим учун шундай маслаҳат топдимки, майхонага кўчайину у ерда шод ўтирайин».
- 12) «Олтин хазинаси бўлмаса ҳам, қаноат хазинаси боқийдир, уни шоҳларга, ановисини гадейларга берди».
- 13) *Баъзи ёронлар* — Навоийнинг ўзи.
- 14) «Ажал агарчи ношод тандан жонни олса ҳам, асло меҳрингни менинг ёдимдан ололмайди. Хоҳлайманки, тупроқ бўлаю, шамол олиб кетса, шундай бўлсаки, Астрободга олиб кетса».
- 15) «Ром бўлган оҳуингни унутма,
Ром бўлган овлоғингни унутма».
- 16) *Лангари* — такия, дарвишлар, фақирлар ётоқхонаси.
- 17) Худонинг сояси такиямга ўз соясини тушириш билан унинг шарафини юксак осмондан ҳам юксалтириб юборди. Агарчи осмон ўз атласини шоҳга пояндов қилган бўлса ҳам, кошки ўзим бўлардим, жонимни унга чочқи қилардим».

- 18) «Агар ҳолим фалакка маълум бўлса,
Юз кўз билан аҳволимга йигларди.
Менда янги очилган гул ҳосили бор эди,
Ҳайфки, хазон шамоли олиб кетди.
Умр бўйи яхшилик уруғи экдим,
Униб чиққач, хирмон кўтаролмадим.
Шунинг учун тирикчилик менга заққум бўлди.
Кексалик мени ёшликдан иргитиб ташлади.
Мен энди у занжирли шер эмасман,
Кексалик гами мени бутунлай олиб кетди.
Ота болани шунинг учун тарбия қиладики,
Токи у катта бўлганда ғамхўрлик қилсин.
Ундан йигитликда натижа чиқсинки,

Кексалик пайтларида у нишга ярасин.
Мени кексалик охирда шундай итқитдики,
Йигитлик менинг учун ҳеч фойда бермади.

- 19) *Санойиъ ва аруз* — шеърда ишлатилган турли санъатлар ҳамда шеър вазнлари.
- 20) *Махраж ва тажвид* — қуръон ўқиш қондалари.
- 21) *Нужум илми* — юлдузларни текшириш илми, астрономия.
- 22) *Ҳикмат* — фалсафа ва унинг қисмлари.
- 23) *Султон Ҳусайн Бойқаро*.
- 24) *Ушоқлари* — болалари.
- 25) *Фалокат айёмидин...замониғача* — яъни Навоийнинг тушқунлик, ғариблик (фалокатли) кунларидан бошлаб, то машҳур бўлиб кетган замониғача.
- 26) *Била* — бирга.
- 27) *Мафосил марази* — бўғин зирқираш касали.
- 28) Фақирлик йўлида сенинг иршодинг биланмиз.
Кеча-кундуз ҳамиша сенинг ёдинг биланмиз.
Фонийлик доирасида номингни такрорлаш биланмиз,
Яъни: сенинг Неъматободинг етимларимиз.
- 29) «Эй Мир, сен пирсан, биз сенинг иршодинг биланмиз,
Доим сенинг дуойинг ва ёдинг биланмиз.
Бу шаҳар сенга яхши-ю, биз сен билан шодмиз,
Улдик, Астрободингни харобидирмиз».
- 30) Шеър ёзиб, охиридан «абжад» ҳисоби билан воқсаннинг тарихини (йилини) чиқариш.
- 31) «Етти ўлка паҳлавони Муҳаммад дунёда унинг мисли ва тенги йўқдир.
Сўфиларнинг боши ва сарҳалқаси дунё қайдидан қанот ёзиб кетди.
Иқбол юзасидин даврнинг ҳурматли кишиси бўлган олам таянчи Жом маърифатчиси (Жомий) кетидан бир йилдан кейин ранг-баранг ҳолдаги бу кўҳна дунёдан жаннат томонга юриш қилди.
Кимки ўлим тарихини сўраса,
айтингки,— «Махдумдан сўнг бир йилдан кейин» (кетди)».
(Мазкур ҳарфларни сонга айлантирилса 899 ҳ. йил — 1493 мил чиқади).